

DOĞUŞUNDAN GÜNÜMÜZE SOSYAL POLİTİKA ANLAYIŞI VE SOSYAL POLİTİKA KURUMLARININ DEĞİŞEN ROLÜ

Yard. Doç. Dr. Halis Yunus ERSÖZ*

Özet

Sosyal politikanın temel dayanakları ile sosyal politikaların sağlanmasında rol alan kurumların incelendiği bu çalışmada, tarihi perspektiften sosyal politikanın temelleri, doğuşu ve gelişimi ile sosyal politikaların sağlanmasına katılan devlet, sivil sektör, gönüllü organizasyonlar, dini kurumlar, özel sektör ve işletmelerin fonksiyon ve etkinlikleri değerlendirilmiştir. Sosyal politika kurumlarındaki fonksiyonel değişiklikler ve gelişmelerin de ele alındığı makalede, devletin dışındaki kurumların katılım ve katkılarını artıracak önerilere yer verilmiştir.

Abstract

The purposes of this paper are to provide a general overview of the social policy basis and social policy institutions in historical perspective. Besides, examined the role of the state, families, voluntary organizations, religions, markets and firms in social policy implementation. Some suggestion have done in order to increase these institutional participation, except state.

GİRİŞ

Sosyal politika, hem kavram hem de içeriği konusunda, üzerinde uzlaşmaya varılamayan ve en çok tartışılan konulardan biridir. Kavram, Kıta Avrupa'sında "sosyal politika" (social policy), Kuzey Amerika literatüründe ise daha çok "sosyal refah politikası" (social welfare policy) olarak kullanılmıştır. Bazı

* I.Ü. İktisat Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi.

yazarlar her iki kavramın aynı anlama geldiğini belirtirmekte, bazıları, sosyal politikayı çok çeşitli politikaları içeren ve sosyal refah politikalarını da kapsayan çerçeve bir kavram olarak değerlendirmektedir.

Diğer taraftan, sosyal politikaları uygulamaya koyan devletler de farklı tanımlanmakta, bu devletlere kıta Avrupa'sında sosyal devlet, Kuzey Amerika'da refah devleti denilmektedir.

Kavram üzerinde uzlaşımın olmaması, sosyal politikanın kapsamı ve sosyal politikaları sağlayan kurumların da bu alandaki yazarlar tarafından farklı farklı anlaşılmasına yol açmıştır. Bu alandaki yazarların önemli bir bölümü sosyal politikanın başlangıcını sanayileşme, kapsamını ise sanayileşme sonucu ortaya çıkan işçi sınıfının problemlerine yönelik devlet politikaları ile sınırlandırmaktadır. Hatta birçok yazar, sosyal politikayı sadece devlet tarafından uygulanan politikalar olarak tanımlanmaktadır. Oysa, sosyal politikaların sağlanmasında devlet dışındaki kurumların da var olduğunu ve bu kurumların oldukça önemli düzeye ulaşan katılım ve katkılarını ortaya koyan çok geniş bir literatür vardır. Üstelik, sosyal politika alanındaki vazgeçilmez temalardan biri (sosyal politika alanındaki en önemli yasal düzenlemelerden biri olan yoksulluk yasasında da yer almaktadır) devlet yardımına son çare olarak başvurulması gerekliliğidir. Öyle ki, yardım noktasında öncelikle sorumluluk kişinin kendine ve kendi çabasına bağlı olmalıdır. Kişinin yardıma ihtiyaç duyması halinde ikinci kurum olarak aile üyeleri veya komşuları bu ihtiyacı gidermeye çalışmalı, bu kaynakların yetersiz kalması halinde, hayır kurumları, dini kurumlar veya kar amacı gütmeyen kuruluşlar görev almalıdır. Ancak, bu kurumlardan sonra devletin sorumluluğu başlamaktadır¹ (Ginsberg,1998: 16-18). Öte yandan, sosyal politikaların sadece devletler tarafından ulusal düzeyde yapılan politikalar olmayıp, uluslararası organizasyonlar da sosyal politikaların sağlanmasına katılmaktadır. Avrupa Birliği, birlik düzeyindeki sosyal politikaların belirleyicisi haline gelirken, Dünya Sağlık Örgütü, Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşlar sosyal politika kararları üzerinde etkili olmaya başlamışlardır.

Bu makalede, kamu politikası, sosyal politika ve sosyal refah politikası üzerine süregelen tartışmalar, farklı sosyal – refah devleti tipleri, mukayeseli sosyal politika uygulamaları ele alınmamış, çalışmanın kapsamı, sosyal

¹ Leon Ginsberg; *Conservative Social Welfare Policy: A Description and Analysis*; Chicago: Nelson - Hall Press; 1998, pp. 16-18.

politikanın sağlanmasına katılan kurumların neler olduğu ve bu kurumların katılım ve katkılarındaki tarihsel değişimle sınırlandırılmıştır. Aynı zamanda makalede, sosyal politikanın temel dayanakları ile, devlet dışındaki diğer kurumların fonksiyonlarına geniş bir şekilde yer verilmiştir.

I. SOSYAL POLİTİKANIN TEMELLERİ, DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

A. İlk Dönem

Sosyal politikanın, sosyal refah hizmetleri çerçevesinde ele alındığında uzun bir tarihi geçmişe sahip bir araştırma alanı olduğu ve sosyal refah hizmetlerinin medeniyetin başlangıcından beri var olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, yetimler, körler, özürlüler, yoksullar, akli dengeleri bozuk olanlar ve hastalar gibi kendi kendine bakamayan, ihtiyaçlarını gideremeyen bireylerin, ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli yöntemler geliştirilmesi, bütün toplumların karşılaştığı en önemli problemlerden biri olmuştur² (Zastrow,1993: 14).

Aynı düzeyde olmamakla birlikte, bütün toplumlarda, sosyal refah hizmetlerinin karşılanmasına yönelik bir fikir birliğinin doğuşunda, diğer bir ifadeyle sosyal politikaların temelinde, hümanist ve hayırsever duygular yatmaktadır. Bu duygular, ikinci dünya savaşından sonra refah devletinin tesis edilmesinde de temel motivasyonu sağlayan duygulardır³ (Burden,1998: 2). Sosyal politika ve daha özelden sosyal refah hizmetleri, dinler ve hümanizmde derin köklere sahip olup, bireyler bu hizmetlere dini emir ve duyguları ile insan sevgileri nedeniyle yönelmektedir. Bugün sosyal politika kurumları ve hizmetlerinin tümü toplumun hayırseverlik duygusu ve insan sevgisinin kurumsallaşmasının bir sonucudur.

Bu nedenle sosyal refah hizmetlerinin başlangıcının 19. yüzyıl olarak belirlenmesi, yardımseverlik duygusunun insan varlığının bir parçası olarak ilk çağlardan beri var olduğu gerçeğine aykırı düşer. Hayırsever eylemler biçiminde açığa çıkan hayırsever ve hümanist duygular daima insan olma niteliğinin ayrılmaz bir parçası olarak bulunmaktadır.

Ancak, tarih boyunca, hayırsever hareketlerin performansı gönüllü organizasyonlar ve devletin koruma ve desteği altında artmış ve fakat yardım

² Charles Zastrow; *Introduction to Social Work and Social Welfare*; California: Brooks - Cole; Fifth Edition; 1993; p. 14.

³ Tom Burden; *Social Policy and Welfare: A Clear Guide*; London: Pluto Press; 1998; p. 2.

yapmanın gerekliliği ve bu konudaki sorumluluk daima topluma ait olmuştur. Diğer bir ifadeyle, sosyal politika veya sosyal refah hizmetleri birey - toplum merkezli politikalardır. Çoğu zaman bu politikalar insanların merhametinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Fakat, belirtildiği gibi toplumun bu duygularından maksimum düzeyde yararlanmasında, devlet ve gönüllü organizasyonların yaklaşımları etkili olmaktadır.

Öte yandan, daima, belirsizlik, savaş ve mücadelelerle dolu dünyada bir toplumun varlığını sürdürebilmesinde, bireyler arası rekabetten daha çok işbirliğine ihtiyaç duyulması sosyal refah hizmetlerine başvurulmasındaki diğer bir motivasyondur. Karşılıklı yardım insan topluluklarının temel bir özelliğidir ve insanlık tarihinin başlangıcından beri, bireyler arasında karşılıklı yardım söz konusudur.

Sosyal politika ve sosyal hizmetlerin karşılanmasıyla rol alan kurumlar incelendiğinde, tarım toplumunun ilk dönemlerinde başta geleneksel geniş aile olmak üzere, dini kurumlar ve komşuların etkin olduğu görülmektedir. Planlı tarıma geçişle birlikte, özellikle geniş aile, üyelerinin ihtiyacı olan sosyal refah hizmetlerini karşılamaya başlamıştır.

Örneğin, hasta üyeler, anasız babasız kalan çocuklar ve yaşlı aile bireyleri diğer aile üyeleri tarafından korunmuşlardır. Bu dönemde, geniş ailelerden oluşan kabile tipi küçük toplum birimlerinde resmi biçimde organize edilmiş bir refah sistemine ihtiyaç duyulmamıştır. Herhangi bir kimsenin aileden yardım alması, o günün geleneklerine göre bir hak olarak görülmekteydi. Geniş aile, küçük kabile ve toplum yapısı içinde hayırseverlik temeline dayalı olarak kurumsallaşan karşılıklı yardım, ortaçağ boyunca sosyal refah hizmetlerinin karşılanmasında etkili olmuştur.

Avrupa'da, ortaçağda, feodal yapının ortaya çıkmasıyla, topraklarında kiracı konumunda bulunan aileler, temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak duruma düşmüşler ve feodal lordlar insanların ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Kasabalarda ise küçük zanaat sahipleri loncalarda örgütlenmişlerdir. Loncalar, üyeleri için, sınırlı düzeyde de olsa birtakım sosyal refah düzenlenmeleri yapmıştır. Her lonca çalışamayacak duruma düşen üyeleri ve ölen üyenin ailesi için bir tür sosyal güvenlik planına sahipti. Ancak, plandan yararlanma tüm kasaba sakinleri için değil sadece üye olanlar için mümkündü. Loncaların bu

düzenlemeleri, karşılıklı yardım esasına dayanan bir çeşit ekonomik ve sosyal koruma teşebbüsüdür⁴ (Prigmore – Atherton,1986: 8-20).

Ortaçağ Avrupası'nda kıtlık, savaş, salgın hastalıklar ve kimi bölgelerde feodal yapının bozulması nedeniyle korunmaya muhtaç insan sayısının çok büyük miktarlara ulaşması, ilk defa devletin doğrudan müdahalesini beraberinde getirmiştir. Çünkü, daha önceki dönemde etkin olan dini kurumlar ve ailelerin, kendi kendine bakamayan çok sayıdaki insanın ihtiyaçlarını karşılayabilmesi mümkün değildi.

Bu amaçla, İngiltere'de 1300'lü yılların ortalarından 1800'lü yılların ortalarına kadar bir dizi Yoksulluk Yasası yapılmıştır. Bu yasalardan en önemlisi ve I. Kraliçe Elizabeth tarafından 1601 yılında yapılmış olup, İngiltere ile birlikte Amerikan kolonilerinde de uygulanmış⁵ (Zastrow,1993: 14) ve her iki ülkedeki sosyal refah politikalarının biçimlenmesinde önemli etkiler yapmıştır⁶ (Burden,1998: 2), (Ginsberg,1998: 18-19). Ancak, ilginç olan husus 1601 tarihli bu yasanın sosyal bir problem haline gelen yoksulluğu hafifletmekten daha çok, hakim sınıfların dilencilik konusundaki şikayetlerinin ortadan kaldırılmasını amaçlamış olmasıdır⁷ (Zastrow,1993: 14), (Bruce,1973: 1-5).

Nitekim, çalışabilecek durumda olduğu halde dilenenlerin veya yardım isteyenlerin işyerlerinde çalıştırılmasına yer veren maddeler bulunmaktaydı. Öyle ki, çalışabilecek durumda olan fakirler, hafif işlerde çalışmak zorundaydı. Çalışmayı reddetmesi halinde ise hapsedilecekti ve diğer vatandaşların bunlara yardım etmesi yasaklanmıştı. Çalışmayacak durumdaki fakirler ise, “yaşlılar, körler, sağırlar, çocuklu anneler ve fiziki veya zihni özürlüler” olarak belirtilmekte ve bunların kentlerdeki Almshouse adı verilen kurumlarda barındırılmaları öngörülmekteydi. Yardım alan diğer bir grup da bağımlı çocuklardı. Ailesi tarafından bakılamayan kız ve erkek çocuklar, çirak veya ev işlerinde çalıştırılmak üzere diğer ailelere verilecekti.

Öte yandan bu yasa, yerel yönetimleri yoksullukla mücadelenin etkin bir aracı haline getirmiştir. Bu yasanın uygulanma sorumluluğu yerel yönetimlere

⁴ Charles S. Prigmore – Charles R. Atherton; *Social Welfare Policy: Analysis and Formulation*; Massachusetts: D. C. Heath and Company; Second Edition; 1986; pp. 8-20.

⁵ Zastrow; a.g.e.; p. 14.

⁶ Burden; a.g.e.; p. 2 - Ginsberg; a.g.e.; pp. 18-19.

⁷ Zastrow; a.g.e.; p. 14 - Maurice Bruce; *The Rise of the Welfare State: English Social Policy, 1601 - 1971*; London: Cox - Wyman; 1973; pp. 1-5.

verilmiş ve yapılan harcamaların hayırsever bağışlar ve yerel vergilerle karşılanması düzenlenmiştir. Ayrıca, bir kişinin yardıma hak kazanabilmesi için, mutlaka ailesi, eş veya çocukları veya hutta akrabalarının programa yardımında bulunması gerekmektedir⁸ (Zastrow, 1993: 14-15).

Endüstri devrimine kadar sosyal politika veya sosyal refah hizmetlerinin sağlanması büyük ölçüde informal tarzda ve dini kurumlar, aileler, mesleki birlikler ve gönüllü organizasyonlar tarafından sağlanmaya çalışılmıştır. Zaten, bu dönemlerde insanların genel yaşam koşulları ve ihtiyaç ve beklentileri çok yüksek olmadığı gibi, çok az sayıdaki kişi dışında toplumun en üst ve en alt kesimi arasındaki gelir ve yaşam farkı da çok büyük değildi.

B. Endüstri Devriminden İkinci Dünya Savaşına

Sosyal politikadaki asıl gelişme endüstrileşme ile birlikte ortaya çıkmıştır. Çünkü, endüstri devrimi ekonomik ve sosyal hayatta büyük değişiklikler yapmış, mevcut sosyal yapıları derinden etkilemiş ve yeni sosyal sınıf ve tabakaların doğmasına, üretim ve çalışma ilişkilerinin yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Tarıma dayalı geleneksel üretim biçimi, yerini kütleli üretimin yapıldığı fabrikalara; geleneksel lonca sisteminde çıkar birliğine göre oluşan çalışma ilişkileri, yerini çıkar çatışmasına bırakırken, yeni buluşlar ve teknolojiadaki gelişmeye koşut olarak, hızlı nüfus artışı ve kentleşme, bu yüzyıldaki değişimin doğal sonuçları olarak ortaya çıkmıştır. Yeni üretim yapısı, kent ve kentleşme biçimlerini ve kentsel kollektif hizmetlerin niteliğini bütünüyle değiştirmiş, insanlık tarihinde o güne kadar görülmeyen büyük ölçekli göç hareketleri yaşanmış ve kentlerin endüstri bölgeleri ve banliyölerinde sağlıklı koşullarda yaşayan onbinler toplanmıştır⁹ (Koray – Topçuoğlu, 1995: 5-7), (Ekin, 1979: 1-13). Bu göç hareketleri nüfusu bir anda artan kentlerde, aile ve akrabalık ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur.

Endüstrileşme biryandan iktisadi refahı hayal edilemez boyutlarda artırırken, diğer yandan işçi sınıfı için o zamana kadar görülmemiş büyük bir sefaletin ortaya çıkışına sebep olmuştur¹⁰ (Koray, 1992: 22). Gerçekten, endüstri devrimi ve ona eşlik eden liberal ekonomi anlayışı, sınırlı sayıdaki işverenlerin servetlerini artırmalarını sağlarken, işçilerin giderek yoksullaşmasına yol

⁸ Zastrow; a.g.e.; p. 14–15.

⁹ Meryem Koray - Alper Topçuoğlu; *Sosyal Politika*; Bursa: Ezgi Kitapevi; 1995; ss. 5-7. Nusret Ekin; *Endüstri İlişkileri*; İstanbul: İktisat Fakültesi Yayını No: 434. 1979; ss. 1-13.

¹⁰ Meryem Koray; *Endüstri ilişkileri*; İstanbul: Basisen Eğitim ve Kültür Yayınları; Yayın No: 22, 1992, s. 22.

açmıştır. Öyle ki, endüstrileşmenin ilk yıllarında işçiler, çok düşük ücretlerle ve sağlıksız iş koşullarında günde 16-20 saate kadar çalışmak zorunda kalmışlardır. Bu dönemdeki çalışma koşulları işçiler üzerinde çok büyük tahribatlar yapmış, işçiler çok erken yaşlarda çalışma güçlerini kaybeder hale gelmiştir. Meslek hastalıkları, iş kazaları birçok işçinin çalışmamasına, yetersiz beslenme ve hayat şartları ise işçi sınıfının ortalama yaşam süresinin azalmasına sebep olmuştur. Düşük ücretler, kadın ve çocukları da iş piyasasına girmeye ve 16-17 saatlik çalışma süreleriyle fiziki güçlerinin çok üzerindeki ağır işlerde çalışmaya zorluyordu¹¹ (Güven,1995: 35-39). Ayrıca, kadınların çok uzun süreli ve gece işlerinde çalışmaya başlaması, aile ve toplum ilişkisinin zayıflaması ve ailenin dağılması sonucunu doğurmuştur¹² (Yalçıntaş,1998: 22).

Bu dönemde bir yandan temel sosyal politika kurumlarının başında gelen aile ve akrabalık kurumu dağılırken, diğer yandan, insanın yardımseverlik ve insan sevgisi duygularını sınırlandıran ve bireyselliği öne çıkaran “Protestan Ahlak” dönemin hakim düşüncesi haline gelmişti. Bu tema aynı zamanda sosyal politikaya da önemli etkiler yapmıştır.

Protestan ahlak esas olarak bireyselliği savunur ve bu düşüncede, bireyin çok çalışması ve kendi menfaatini en üst düzeyde sağlamaya çalışması çok değerlidir. Protestan ahlak insanoğlunu maddi refahını artırmaya teşvik eder ve bireyler kişilik ve davranışlarından ziyade elde ettiği maddi refahın büyüklüğüne göre değerlendirilirler. Yoksulluk ise bireyin kendi hatası olarak görülür.

Yine bu dönemde, Darwin’in evrim teorisine dayanan sosyal darwinizmle protestan ahlak en yüksek gayri insani düzeyine ulaşmıştır. Bu düşünceye göre güçlü (varlıklı) üstün olduğu için hayatta kahrken, zayıf (fakir) yok edilmeyi hak eder ve zayıfların korunması bir hatadır. Toplumda zayıfların yok edilmesi düşüncesi asla taraftar bulmamakla birlikte, bu teori, sosyal politika programlarının gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir.

Öte yandan, çalışma ilişkilerini ve daha da önemlisi işçiyi koruyan yasaların bulunmaması ve liberal doktrini benimsemiş devletin çalışma hayatına müdahale edecek nitelik ve anlayışa sahip olmaması, işçi sınıfı ile işveren sınıfı arasındaki eşitsizliklerin, çatışma ve mücadelelerin artmasına, toplumsal

¹¹ Sami Güven; *Sosyal Politikanın Temelleri*; Bursa: Ezgi Kitapevi; 1995; ss. 35-39.

¹² Nevzat Yalçıntaş; *Sosyal Siyaset*; İstanbul: Filiz Kitabevi; 1988; s. 22.

huzursuzlukların mevcut düzeni tehdit edecek boyutlara ulaşmasına yol açmıştır.

Sanayileşmenin başlangıcında kentsel alanlarda yaşayan kişilerin ihtiyaçlarının karşılanmasında öncelikle dini grupların ve din adamlarının başını çektiği özel nitelikli gönüllü organizasyonların etkin hale geldiği görülmektedir¹³ (Zastrow,1993: 16). Nitekim, birçok yazar tarafından refah fonksiyonlarının öncelikle aile ve kabileden kurumsallaştığı ve endüstrileşme ile birlikte yaşanan toplumsal değişimin bir ürünü olarak tedrici bir şekilde ailenin dışında oluşan organizasyonlara dönüştüğü ileri sürülmektedir¹⁴ (Prigmore – Atherton,1986: 12).

Ancak, bu dönemde zamanla müdahaleci devlet anlayışı doğmaya başlamış ve devletler sosyal politika önlemlerinin yerine getirilmesinde diğer aktörlerin önüne geçmeye başlamışlardır. Çünkü, endüstri devriminin yol açtığı sefalet, ancak kamu erkine sahip olan kamu yönetim birimlerinin sistemli bir mücadelesi ile giderilebilecek boyutlara erişmişti. Üstelik, sosyal politika önlemlerinin tür, kapsam ve niteliklerinde meydana gelen değişiklikler, sivil sektörün veya gönüllü organizasyonların 19. yüzyıldaki potansiyelleri ile karşılayamayacakları büyüklüğe ulaşmıştı. Bu dönemde gönüllü organizasyonlar ile başlayan önlemler, aynı yüzyılın sonunda, bu kurumların devletin etkinliğini geliştirici girişimleri ile, devlet merkezli önlemler haline gelmiştir.

Nitekim, ilk sosyal politika tedbirlerinden sonra, sanayileşmenin daha da geliştiği 1800'lü yılların son çeyreğinde sosyal politikada önemli bir değişim meydana gelmiştir. 1880-1920 döneminde İngiltere ve Kanada'daki, hayırsever-insansever sosyal reform hareketleri bu değişimin dinamiklerini oluşturmuştur. Bu dönemde sosyal politikadaki değişim, bu politikanın yasaklayıcı sosyal politikadan, tanımlayıcı sosyal politikaya dönüşmesidir. Laissez-faire prensibine göre müdahalede bulunmaması gereken devlet, ücret artışlarındaki alternatifleri bastırmak ve çalışan sınıfların faaliyetlerini büyük ölçüde ya yasaklamak yada sınırlandırmak suretiyle yasaklayıcı politikalara başvuruyordu. Buna karşılık, tanımlayıcı sosyal politikanın amacı, eğitim, gelir desteği ve sosyal yardım gibi programlarla çalışan sınıfın yaşamını biçimlendirmektir.

¹³ Zastrow; a.g.e.; p. 16.

¹⁴ Prigmore - Atherton; a.g.e.; p. 12

1880-1920 yılları arasında İngiltere’de sosyal politika ve fakirlik (fakirliğin kişinin değil sosyal koşulların bir ürünü olduğu) konsepti devlet alanının dışında gelişmiştir. Devlet, sosyal politikanın oluşumunda, nispeten ikincil ve çoğunlukla da pasif bir partner görülmüştür. Valverde, sosyal politikada devletin etkinliğinin artırılması isteğinin devlet bürokrasisi yerine reformistlerden geldiğini ve gönüllü organizasyonların devleti bu alanda güçlendirme konusunda, devlet görevlilerinden daha fazla çaba içinde olduklarını belirtmektedir.

Bu dönemde Kanada’da paralel gelişmeler ortaya çıkmıştır. Sosyal reform hareketi, kadın organizasyonları, orta sınıf reformistler, kilise ve emek sınıfı temsilcileri tarafından biçimlendirilmeye başlamıştır. Hayırseverler, düşünürler, politika belirleyiciler refah meselesinde yoksulluktan, yalnızca yoksulun kendisinin sorumlu olmadığı düşüncesine ulaştılar. Bu yeni düşünce, devlet faaliyetlerinin artan bir şekilde sosyal problemleri önlemeye veya ortadan kaldırmaya yönelmesine yol açtı. Diğer taraftan, Almanya, Fransa ve ABD’de de sosyal politika ve sosyal teoride benzer değişimler meydana gelmiştir. Kısacası, 1880-1920 dönemi, gelişmiş kapitalist ülkelerde devletin sosyal politikadaki etkinliğini artırma eğilimde olduğu bir dönemdir¹⁵ (Sears, 1995: 174).

C. 1945-1975 Keynesyen Sosyal-Refah Devleti Dönemi ve Yeni Arayışlar

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise, sosyal politikada devletin rolü oldukça genişlemiştir. Gelişmiş ülkelerde, o güne kadar takip edilen ve 1929 ekonomik bunalımı nedeniyle ağır eleştirilere uğrayan liberal iktisat politikaları, yerini Keynesyen politikalara bırakmış ve bu ülkelerde sosyal – refah devleti anlayışı hakim olmaya başlamıştır. Devletin müdahale anlayışının gelişmesi ve sosyal politika önlemlerinin tür ve kapsam olarak genişleyerek, batılı endüstrileşmiş ülkelerde “sosyal devlet” veya “refah devleti” olarak adlandırılan devlet tipinin ortaya çıkışında iki önemli olay etkili olmuştur. Bu iki olay, liberal düşünceye dayalı olarak devam etmekte olan devlet ve ekonomi arasındaki ilişkileri bütünüyle değiştirmiştir. Bunlar, “1929 dünya ekonomik bunalımı” ve “İkinci Dünya Savaşı’dır”¹⁶ (Kalmbach,1987: 19). Bunalım,

¹⁵ Alan Sears; “Before the Welfare State: Public Health and Social Policy”; *Canadian Review Sociology&Anthropology*; Vol. 32; Issue. 2; May 1995; p. 174.

¹⁶ Peter Kalmbach; “Daha Çok Özel Teşebbüs Daha Az Devlet”; *Bir Başka İktisat*; İkinci Baskı; (Der. Alpaslan Işıklı); İstanbul: Alan Yayıncılık; 1987; s. 19.

ekonomik ve sosyal problemlerin devlet tarafından üstlenilmesi gereğini kuvvetlendirirken, savaş esnasında devletin üstlendiği ekonomik rol, kamu sektörünün bu görevleri yerine getirme gücüne sahip olduğunu kanıtlamıştır¹⁷ (Demir, 1994:11)

Refah devleti ise kısaca, sosyal refahın sağlanması amacıyla devletin ekonomiye yoğun bir şekilde müdahale etmesini öngören devlet anlayışı olarak tarif edilebilir. Refah devleti ekonomik bunalım ve krizlere yönelik müdahalelerle ekonomik refahın artırılması ve daha da önemlisi, artan refahın üretim faktörleri arasında adil şekilde dağıtılmasını sağlayan devlet tipidir. Hatta, İngiltere ve ABD’de refah kavramı gelir ve kamusal hizmetlerin devlet tarafından sağlanmasının sinonimidir¹⁸ (Pinch,1997: 5).

Gelişmiş ülkelerde, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki 30 yıl, yani 1970’lerin ortalarına kadar olan dönem, refah yılları (altın dönem) olarak adlandırılmış ve devlet sosyal politikaların sağlanmasında birincil aktör haline gelmiştir. OECD ülkelerinin birçoğunda, bütünüyle devlet tarafından yerine getirilen eğitim, sağlık, konut ve tam istihdam politikaları ve sosyal refah sistemi oluşturmak için sayısız yasal değişiklikler yapılmıştır. Diğer taraftan, kamu harcamalarının artışı ise pozitif bir gelişme olarak kabul edilmiştir. Öyle ki, harcamalar hem sosyal bakımdan tutarlı bir toplum ve tüm bireyler için minimum standartların sağlanabilmesine yardımcı olacak ve hem de ekonomik büyümeyi teşvik edecektir¹⁹ (George,1996: 2-3).

Ancak, 1970’li yılların ortalarına gelindiğinde, dünya birinci ve ikinci petrol şoklarından kaynaklanan yeni bir iktisadi krizle karşılaşmıştır. Bu yıllarda sürekli artan kamu harcamaları, kronik bütçe açıkları, yüksek vergi yükü ve enflasyon tüm dünya ülkelerinin ortak problemleri haline gelmiştir. Bütün bu olumsuz gelişmelerin sorumlusu ise “devlet” (refah devleti) ilan edilmiştir. Devletin piyasalara müdahalede bulunduğu politikaların niteliği yoğun bir şekilde eleştirilmeye ve piyasa yanlısı görüşler hızla yeniden gündeme gelmeye başlamıştır. Devlet, hem işlemlerindeki etkinlik ve hem de faaliyet alanı bakımından yeniden sorgulanmaya başlanmıştır. Refah devleti teorik ve pratik

¹⁷ Peter Kalmbach; “Daha Çok Özel Teşebbüs Daha Az Devlet”; *Bir Başka İktisat*; İkinci Baskı; (Der. Alpaslan Işıklı); İstanbul: Alan Yayıncılık; 1987; s. 19.

¹⁸ Steven Pinch; *Worlds of Welfare: Understanding the Changing Geographies of Social Welfare Provision*; London: Routledge Press; 1997; p. 5.

¹⁹ Vic George; “The Future of the Welfare State”; *European Welfare Policy*; (Ed. Vic George - Peter Taylor - Gooby); New York: St. Martin’s Press; 1996; pp. 2-3.

bazda zayıflatılmıştır. Hem Marxist ve hem de yeni sağ, neo - liberal politikaları benimseyenler, refah devletinin problemlerin kaynağı olduğunu ve insanların ihtiyaçlarına karşı duyarsızlaştığı eleştirisinde hemfikirdiler. Bunların talebi, refah devletiyle özel refahın yer değiştirmesiydi. Refah devletini paternalist, anti-liberal, istihdam yaratamayan ve yoksulluk sorununu daha da derinleştiren bir sistem olarak tanımladılar²⁰ (Tang,1997: 34-35). Bu eleştirilere yol açan sosyo-ekonomik değişikliklerden başlıcaları; nüfusun yaşlanması, istihdam yapısı (yüksek işsizlik oranları) ve aile yapısındaki değişikliklere (artan boşanmalar sonucu tek ebeveynli ailelerdeki hızlı büyüme) bağlı olarak refah harcamalarını sürdürme ve geliştirme yönündeki talep artışıdır²¹ (Taylor-Gooby,1994: 27).

Bu dönemde, bir yandan devletin, klasik liberalizmdeki gibi tanımlanması, diğer yandan devletin ve yerel düzeydeki ekonomik ve sosyal politikaların uygulanmasında önemli fonksiyonları yerine getiren yerel yönetimlerin bu fonksiyonlarının başta özel sektör olmak üzere, gönüllü kuruluşlara ve sivil sektöre transfer edilmesi talepleri yükselmiştir.

Öyle ki, neo-liberal politikaların en yoğun uygulandığı İngiltere’de devletin sosyal politikadaki rol ve etkinliğini azaltıcı dört temel değişiklik meydana gelmiştir. Birincisi, hükümet beyanatlarında, refah hizmetlerinin sağlanmasında gönüllü faaliyetlerin önemine vurgu yapılmaya başlanmıştır. Örneğin, bu açıklamalarda “toplumun bakımı ve korunmasında temel unsurun yine toplumun kendisi olduğu” belirtilmiştir. Yine muhafazakar bakanlar, vatandaş olmanın mükellefiyetinin, aktif vatandaşlık anlayışı gereğince hayırsever işlerde bulunulmasını kapsadığını ileri sürmüşler ve bireylerin katılımını artırmayı amaçlamışlardır. Gönüllü sektör, eğitim, sağlık ve konut alanında daha büyük bir rol üstlenmesi için teşvik edilmiştir.

İkinci olarak özel ticari sektör, özel emeklilik, eğitim ve sağlık hizmetlerindeki desteğini artırması için teşvik edilirken, üçüncü olarak, büyük işverenlerden, birçok diğer Avrupa ülkesinde olduğu gibi, çalışanlarına özel emeklilik imkanları, sağlık ve tıbbi bakım sigortaları sağlamak suretiyle, sosyal refah hizmetlerinde daha önemli bir rol üstlenmeleri beklenmiştir. Sonuncusu

²⁰ K. L. Tang; “The Case for the Privatization of Social Welfare: Three Decades of Public Opinion Evidence from Great Britain and The United States”; *Scandinavian Journal of Social Welfare*; Volume 6; No 1; January 1997; pp. 34-35.

²¹ Peter Taylor-Gooby; “Welfare Outside the State”; *British Social Attitudes*; 11 th report; 1994; p. 27.

ise, sosyal refah hizmetlerinin en temel kurumu olan ailelere yönelik beklentinin artmış olmasıdır.

Bu değişiklikler, İngiltere’de refah devleti döneminin kapandığına işaret etmektedir. Bunun yerini, devlet dışındaki kurumların daha büyük rol üstlendiği, çoğulcu karma bir refah ekonomisi almaktadır²² (Taylor-Gooby, 1994: 28).

Refah çoğulculuğu (welfare pluralism) olarak ifade edilen bu yaklaşıma göre, kamu yönetim birimleri, sosyal refah hizmetlerinin üretim ve dağıtımını diğer aktörlere bırakmalı, hizmetlerin planlanması, finansmanı ve denetimi görevlerini üstlenmelidir²³ (Grand; 1993: 87).

II. SOSYAL POLİTİKA KURUMLARI

Sosyal refah hizmetlerinin medeniyetin başlangıcından beri var olduğu olgusu, bu hizmetlerin sağlanmasında, çok çeşitli kurumların rol aldığını ortaya koymaktadır. İlk dönemlerdeki sosyal problemlerin giderilmesi ve kendi kendine bakamayan kişilerin bu ihtiyaçlarının karşılanmasında, karşılıklı yardım ilkesi çerçevesinde, sivil kesim olarak adlandırılan aileler, dini kurumlar ve hayır kurumları etkin iken, ekonomik ve sosyal gelişmeyle birlikte, sosyal problemler ve sosyal refah hizmetlerine yönelik beklentilerin artması ve çeşitlenmesi, başta devlet olmak üzere kamu yönetim birimlerinin, kar amacı gütmeyen kuruluşların ve hatta özel sektörün bu hizmetlerin karşılanmasında görev almaya başlamalarına neden olmuştur. Sosyal politika kurumlarının sosyal refah ve kolektif hizmetlerin karşılanmasındaki fonksiyonları, rol ve etkinlikleri birbirinden oldukça farklılıklar göstermekte ve katılım düzeyleri, tarihi süreç içinde toplumların gelişme düzeyi ve kalkınma seviyesine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi başlıca sosyal politika kurumları; aile, arkadaş ve komşu ve akrabalarından oluşan sivil kesim, dini kurumlar, özel sektör, işyeri ve işletmeler, gönüllü organizasyonlar (kar amacı gütmeyen kuruluşlar) ve merkezi, bölgesel ve yerel yönetimleri de kapsayan devlettir. Bu kısımda, bu kurumların temel özellikleri ve fonksiyonları incelenecektir.

²² Peter Taylor-Gooby; a.g.e.; p. 28.

²³ Julian Le Grand; "Paying for or Providing Welfare"; *The Cost of Welfare*; (Ed. Nicholas Deakin - Robert Page); Aldershot: Avebury; 1993; p. 87.

Tablo 1: Sosyal Kurumlar, Örgütlenme Biçimleri ve Fonksiyonları

Sosyal Kurumlar	Örgütlenme Biçimleri	Temel Fonksiyonları	Sosyal Refah Fonksiyonları
Sivil Kesim	Aile, akraba, arkadaş, komşu	Üreme, sosyalleşme, koruma, dostluk, manevi destek	Bağımlı üyelerinin bakımı, aile içi mali destek
Din	Dini kurumlar	Ruhi gelişme	Üyelerine refah, sağlık, eğitim, sosyal hizmetler sağlamak ve danışmanlık
İşyeri – İşletme	İş organizasyonları	İstihdam	İstihdam ödenekleri
Piyasa (Özel sektör)	Üreticiler (firma) ve tüketiciler (hane halkı)	Mal ve hizmetlerin değişimi	Ticari nitelikli sosyal refah malları ve hizmetleri
Gönüllü Sektör Karşılıklı Yardım	Gönüllü kuruluşlar, gruplar	Karşılıklı yardım, insan sevgisi, yardımseverlik	Kendi kendine yardım, gönüllülük, topluma yönelik sosyal hizmetler
Devlet	Merkezi yönetimler, bölgesel ve yerel yönetimler	Toplumsal amaçlarla kaynakların yönlendirilmesi ve dağıtılması	Yoksulluğun önlenmesi, ekonomik güvenlik, sağlık, eğitim ve konut hizmetleri

Kaynak: Neil Gilbert - Paul Terrell; *Dimensions of Social Welfare Policy*; Massachusetts: Allyn - Bacon; Fourth Edition; 1998; p. 3.

A. Sivil Kesim

Sivil kesim aile, akrabalık, komşuluk ve arkadaşlık gibi kurumlardan meydana gelmektedir. Sivil kesim dördüncü sektör olarak da adlandırılmakta ve aile, sivil kesimin temelini oluşturmaktadır. Aile, özellikle de geleneksel aile, sosyal örgütlenmenin en eski örneğini teşkil eder²⁴ (Chatterjee, 1996: 9). Aile, bireylerin ihtiyaçlarının giderilmesinde ilk müdahalede bulunan kurumdur. Birçok ülkede sosyal refah hizmetlerinin, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyük ölçüde devlet tarafından sağlanması yerleşmişse de, bu ihtiyaçların karşılanmasında devletin rol almaya başlaması nispeten daha yenidir. Zaten devletlerin etkinliği, ulus devletlerin oluşması ve daha sonrada endüstrileşmenin doğuşu ile artmaya başlamıştır. İnsanlık tarihinin daha önceki uzun geçmişinde devlet, sadece dış saldırılara karşı savunma ve iç hukuku ve düzeni muhafaza görevi üstlenmiştir. Bu dönemlerde insanlar ihtiyaçları için ailelerine, akrabalarına, arkadaşlarına yönelmekteydiler. Bundan dolayı,

²⁴ Pranab Chatterjee; *Approaches to the Welfare State*; Washington D.C.: Nasw Press; 1996; p. 9.

çocuklar aileleri tarafından bakılırken, yaşlılarla da ailedeki daha genç yetişkinlerle ilgilenmekteydi²⁵ (Pinch, 1997: 7).

Ailede gelir transferi, genç yetişkinler ve orta yaşlı aile üyelerinden ailenin çok genç ve yaşlı üyelerine yönelik olarak gerçekleşir. Miras yoluyla yaşlılardan, orta yaşlı üyelere gelir transferi olur ve bu bir refah transferi olarak kabul edilir. Yine, aile içinde iş piyasasında gelir elde edenlerden ailenin işsiz, hasta veya bir sakatlığı olan bireylerine gelir aktarılır. Çoğu toplumda aile, bugün dahi, ihtiyaç içindeki bireylerine ilk gelir transferi gerçekleştiren kurumdur. Hatta, Afrika ve Asya'daki çoğu topluluklarda bu işlevi yerine getiren tek kurum konumunu sürdürmektedir²⁶ (Chatterjee, 1996: 8).

Aile tarafından sağlanan hizmetlerin niteliği incelendiğinde ise, bu hizmetlerin acil, önemli, sağlıkla ilgili ve bürokratik özellikler taşımayan hizmetler olduğu görülmektedir. Üstelik aile yardımı güç ve zahmetli, duygusal olarak çok yorucu ve çok maliyetli olabilmektedir. Aileler, hasta veya muhtaç yakınlarının ihtiyaçlarını karşılamak için, tüm finansal imkanlarını kullanabilmektedirler. Bu yardımın diğer bir özelliği ise, sadece kan ve evlilik bağı olan kişiler ile sınırlı olmasıdır.

Ancak, ailenin sosyal refaha katkısı tam olarak bilinmemektedir. Aile tarafından üyelerine yapılan (genellikle nesiller arasında gerçekleşen) finansal ve diğer tür yardımların tam miktarının belirlenmesi oldukça güçtür. Bununla birlikte Lampman'ın 1978 yılında yaptığı tahmine göre ABD'de aile içi transfer (nakit, yiyecek ve konut yardımı) 86 milyar dolardır. ABD Sayım Bürosu tarafından 1985 yılında yapılan diğer bir araştırmada, aile içi nakit transfer 18,9 milyar dolar olarak tahmin edilmiştir.

Bu veriler, ortalama bir ailenin – çocuklardan ailenin yaşlı üyelerinin bakım veya tedavilerine, ebebeynden çocukların ev almaları veya karşılaştıkları mali sıkıntıları aşmalarına, boşanmış ebeveynlerden nafaka ve çocuk yardımlarına ilişkin- 3.006 dolarlık yardım niteliğinde ödemedede bulunduğunu göstermektedir. Boşanma oranlarının çok yüksek olduğu ABD'de çocuk yardım sisteminin yetersiz olması, boşanmış ailelerin tek ebeveynli çocuklarının giderek daha büyük kısmının fakirlikle karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır.

²⁵ Pinch; a.g.e.; p. 7.

²⁶ Chatterjee; a.g.e.; p. 8.

Öte yandan, refah hizmetleri sağlayan bir kurum olarak aile, bağımlı üyelerine ekonomik olmayan biçimlerde de yardım yapabilmektedir. Genellikle yaşlılar alışveriş ve diğer birçok ihtiyaçları için yetişken çocuklarına güvenirken, aileler her yaştaki sakat yakınlarına yardım ederler. Nitekim, 1982 yılında 2,2 milyon ABD vatandaşı 1,6 milyon sakat ve yaşlı akrabasına ücretsiz yardım yapmıştır. Bu ücretsiz bakıcıların çoğu kadın olup, bunlar yardıma ihtiyaç duyan kişilerle birlikte yaşamışlardır. Bakıcıların %80'i haftanın 7 günü, günde ortalama dört saat ücretsiz yardımda bulunmuştur. Şayet yaşlı ve sakatlar ailelerinden yardım alamaz veya yardım edecek yakını yok ise, devlet tarafından finansmanı sağlanan evde bakım yardımından yararlanırlar.

Sonuç olarak, ailenin önemi, kişilerin kritik bir problemle karşılaştıklarında ve bu probleme ilişkin yardıma ihtiyaç duydukları dönemde, daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Nitekim, 1980 yılında bir araştırmada, bir problemle karşılaştığınızda öğüt, yardım ve teşviği nerede ararsınız sorusuna, katılımcıların çoğu, aile üyeleri cevabını vermiştir. İkinci en popüler cevap arkadaş olup, sosyal görevliler, danışman ve psikologlar gibi uzman yardımcıları, kendilerine, tercih listesinin alt sıralarında yer bulabilmişlerdir²⁷ (Gilbert - Terrell; 1998; 4-11).

Görüldüğü gibi, aile, her dönemde olduğu gibi, günümüzde de sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasında önemli görevler yerine getirmektedir. Aile, karşılaşılan sorunlara ilk müdahalede bulunmakta, soruna, aile, arkadaş ve akrabalarından oluşan sivil kesim tarafından çözüm bulunamaması durumunda, diğer sosyal politika kurumları devreye girmektedir.

B. Din

Aile gibi, dini kurumlar da sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasına ilk dönemlerden itibaren katılan ve muhtemelen katkıları insanoğlu yeryüzünde varolduğu sürece devam edecek olan kurumlardır. Dini kurumlar, genellikle aileden sonra gelir transferi sağlayan ikinci kurumdur²⁸ (Chatterjee,1996: 9). Dinlerin sosyal refaha katılımı, sosyal refah tarihinde önemli bir yere sahiptir. Dinin en önemli yönü ise, sosyal politikanın temellerinin din kaynaklı olmasıdır. Hayırseverlik-yardımseverlik duygusu ve insan sevgisini en fazla

²⁷ Neil Gilbert - Paul Terrell; *Dimensions of Social Welfare Policy*; Massachusetts: Allyn - Bacon; Fourth Edition; 1998; pp. 4-11.

²⁸ Chatterjee; a.g.e.; p. 9.

açığa çıkararak, bu duygulara en fazla vurgu yapan dinlerdir. Bütün ilahi dinler üyeleri arasında yardımlaşmayı, fakirlerin ve yoksulların desteklenmesini öğütlemekte ve bu yardımların Yaratıcı katında çok değerli olduğunu bildirmektedir.

Örneğin, çok yaygın bir deyim haline gelmiş bir hadis-i şerif olan "komşusu açken tok yatan bizden değildir." hadisi şerifi İslam Dininin, insanları hayra ve yardıma teşvik ettiğini ortaya koymaktadır. İslamın beş temel şartından biri zekat vermektir, fitre ve sadaka gibi fakirlere mali yardımı öngören ibadetler bulunmaktadır. Ayrıca, toplumsal eşitsizliklerin giderilerek adil bir toplum oluşturulmasına yönelik birçok Ayet ve Hadis'in olduğu görülmektedir. Prof. Yazgan, Kuran - ı Kerim'de aynı ve nakdi veya manevi transferlerle ilgili en az 88 Ayet - i Kerime tespit ettiğini belirtmektedir²⁹ (Yazgan,1992: 365-366).

İncil'de ise, Tanrı, insanlara birinci mahsülü aldıktan sonra, ikinci kez mahsül almak amacıyla tarlalarına, zeytinliklere, üzüm bağlarına gitmekten sakınmalarını ve bu ikinci ürünün yabancı, dul ve yetimlere ait olduğunu bildirmektedir. Tanrı, İncil'de, bu emirlere uyanları kutsayacağını söylemektedir.

Üstelik, din, insanların sosyal refahına etkide bulunan, aile ve toplumun diğer unsurlarını da önemli ölçüde biçimlendirmektedir. Örneğin, Hıristiyanlıkta tek eşlilik desteklenirken, boşanma hoş karşılanmamıştır. Yine Hıristiyan sosyal politikada, toplumda kadının çocuğunun bakım ve büyütülmesinden tek başına sorumlu olmadığı anlayışı tesis edilmek suretiyle, kadınlara güvenli, geniş bir refah ve kadın hakları alanı sağlanması, önemli bir husustur³⁰ (Ginsberg,1998: 17-18).

Kiliselerin sosyal refah hizmetlerine katılım düzeylerinin ise oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin, ABD'de Mormon kilisesi, kilisenin sahibi olduğu refah çiftliklerinde yoksullar için oluşturulan 600 adet yiyecek üretim projesini yönetmektedir. Son tahminlere göre her yıl yaklaşık 200.000 bin kilise üyesi Mormon kilisesine ait satış yerlerinden 32 milyon dolarlık mal satın almaktadır. Mormon kiliseleri farklı alanlarda da faaliyette bulunarak, kilisenin desteklediği istihdam ofisi aracılığıyla açık işlere yaşlı ve sakat

²⁹ Turan Yazgan; *İktisatçılar İçin Sosyal Güvenlik Ders Notları*; İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı; 1992; ss. 365-366.

³⁰ Ginsberg; a.g.e.; pp. 17-18.

üyelerini yerleştirerek, onlara iş ve barınma imkanları sağlamaktadır. Ayrıca, çocuk refahı, çocuk gelişimi ve adaptasyon konusunda kapsamlı programlar düzenlemektedirler.

Öte yandan, katolik, yahudi ve protestan refah organizasyonları da benzer sosyal amaçlara sahiptir. Nitekim, Katolik hayır kurumlarında olduğu gibi, hem profesyonel örgütler ve hem de rahip, papaz ve hahamların danışmanlık hizmetleri ile sosyal refah hizmetleri yerine getirilmektedir.

Son yıllarda kilise merkezli hizmetler, evli çiftler ve çocukları, evlenme hazırlığında olanlar ve bekarlar, alkolizm ve boşanma gibi özel problemlerle karşılaşan insanlar üzerine ilgisini yöneltmiş olan “aile papazlığı” ve “aile yaşam eğitimi” programlarını kapsayacak şekilde genişlemiştir³¹ (Gilbert-Terrell, 1998: 5-6).

Ülkemizde ise, dini kurumların sosyal hizmetlere katılım imkanlarını artıran yasal düzenlemelerin yapılması gereklidir. Çünkü, nüfusunun büyük çoğunluğu müslüman olan ülkemizin çok ciddi bir zekat potansiyeline sahip olduğu konunun uzmanları tarafından zaman zaman ifade edilmektedir. Bu potansiyel dağınık bir şekilde ve bireyin tercihleri doğrultusunda kullanıldığından düzenli bir dağıtım gerçekleştirilememekte, bazı ihtiyaç sahipleri gereğinden çok yararlanır iken, bazıları daha az veya hiç yararlanamamaktadır.

C. İşletmeler

İşletme veya işyerlerinin istihdama bağlı olarak sosyal refah hizmetlerinin karşılanmasındaki payı ise nispeten diğer kurumlara göre daha az olup, bu kurumların sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasına yoğun katılımı genellikle son yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiş ülkelerde istihdam düzeyi, tam istihdama yakın bir düzeye çıkmıştır. Böylece emek piyasaları vatandaşların çoğuna, refah imkanlarına, işleri aracılığıyla ulaşma fırsatı vermiştir. Yani iş, kişinin refahının bir parçasıdır. Nitekim, işyerleri, çalışanlara geçici hastalık, iş kazası ve meslek hastalıklarında destek olurlar, özel emeklilik planları düzenlerler³² (Glennerster, 1997; 4). Ülkemizde ise istihdam, çalışanların işe girişle birlikte temel sosyal

³¹ Gilbert - Terrell; a.g.e.; pp. 5-6.

³² Howard Glennerster; *Paying for Welfare Towards 2000*; London: Prentice Hall; 1997; p. 4.

politikalarından biri olan sosyal güvenlik kapsamına girmelerine imkan vermektedir

Günümüz koşulları içinde ise işletme veya işyerlerinin bu alandaki etkinliklerini sürdürecekleri tahmin edilmektedir. Çünkü, neo-liberal politikalar çerçevesinde devletin ekonomik ve sosyal alandaki sorumluluğunun özelleştirme ve kamu harcamalarının kısılması suretiyle azaltılması politikaları, diğer sosyal politika konularının yanısıra, özellikle sosyal güvenlik harcamalarını hedef almaktadır. Bu da işletmelere ait özel emeklilik planlarının daha da artmasına yol açacaktır.

İşyerleri ise, işgücünün refahını, ücretler ve ücret eklentileri ile yükseltirler. Öyle ki, ABD’de iş, hem günlük yaşamı sürdürecektir gelir hem de refahı artırıcı düzenlemeler olarak bilinen ücrete ek tazminat veya mesleki ödenekler alınmasını sağladığı için oldukça önemlidir. Nitekim, bu ödenekler ortalama bir işçi için yılda ortalama 14.000 dolarlık ek gelir sağlamakta veya bir başka ifadeyle bu ödenekler bir işçinin toplam gelirinin %41’ini meydana getirmektedir. 1965 - 1984 döneminde aynı ülkede ücret gelirleri yaklaşık %500 artarken, ilave işveren yardımları %1.000 artmıştır. Bu ücret dışı bedelin büyük bir bölümü, özel emeklilik planlarına yöneliktir. İşverenler tarafından sağlanan refah hizmetleri, özel hizmetler niteliği göstermektedir. Çalışanlar özel emeklilik planlarını, kendi seçimleri ile değil ücret paketinin bir parçası olarak alırlar. Bu tür paketler, devletin kamu harcamalarını azaltmasına imkan verebilir³³ (Gilbert-Terrell, 1998: 6). Nitekim ABD’de çok sayıda şirket sermayesini çalışanlar ile paylaşmaktadır. Bir tür emeklilik planı niteliğindeki çalışanların hisse-pay ortaklığı planlarına (Employee Stock Ownership Plan) sahip şirket sayısı 1976 yılında 1.000’den, 1990 yılında 10.000’inin üzerine çıkmıştır³⁴ (Pierce – Furo, 1990: 32). Çalışanların Mülkiyet Sahipliği Ulusal Merkezi’nin tahminlerine göre (National Center for Employee Ownership) 1998 yılında 11.400 işyerinde, 8,5 milyon hisse sahibi çalışan bulunmaktadır³⁵ (Logue-Yates, 2001: 14).

Üstelik, çoğu Avrupa ülkesindeki uygulamanın aksine, ABD’de sağlık sigortası, istihdama bağlı olarak elde edilir. Emeklilik sistemine bağlı bir sağlık

³³ Gilbert - Terrell; a.g.e.; p. 6.

³⁴ Jon L Pierce – A. Furo Candace; “Employee Ownership: Implications For Management”; *Organizational Dynamics*; Winter 1990; Vol: 19; Issue: 3; p.32.

³⁵ John Logue – Jacquelyn Yates; *The Real World of Employee Ownership*; İthaca-London: Cornell University Press; 2001; p. 14.

sigortası bu ülkede uygulanmamaktadır. 1989 yılında ABD’de 65 yaşın altındaki vatandaşların yaklaşık üçte ikisi, istihdama bağlı özel sağlık sigortasına sahiptir. Yine birçok işletme, çalışanlara, boşanma, çocuklarının eğitimi, konut ve taşınma konularında çeşitli ödenekler vermektedir. Yine işçi sendikaları, çoğunlukla kamu tarafından verilen işsizlik sigortası ödeneğini tamamlayıcı ödenekler vermektedir. Öte yandan şirketler, çocuk bakımı, alkol ve ilaç bağımlılığını önleyici “Çalışanlara Yardım Programları”nı finanse etmektedirler³⁶ (Gilbert – Terrell,1998: 6).

Ülkemizde, son yıllarda kamu sağlık sigortasına ilaveten, özel sağlık sigortasının birçok işletme tarafından sunulması, oldukça yaygın bir uygulama haline gelmiştir. Ayrıca, çocuk parası, evlenme, doğum-ölüm yardımı, ulaşım ve yemek parası vb. sosyal yardımlar, işçinin ücretine ilave olarak elde ettiği faydalar olup, hemen hemen orta ve büyük ölçekli ve özellikle de örgütlü her işletmede bulunmaktadır.

Daha da önemlisi, ülkemizde 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu’nun geçici 20. maddesine göre kurulmuş 24 adet özel emeklilik sandığı bulunmaktadır. SSK kapsamı dışındaki bu sandıkların 16’sı banka, 7’si sigorta şirketi, 1’i de Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği mensuplarına aittir. Ayrıca, ülkemizdeki en büyük banka sandığına sahip bulunan Türkiye İş Bankası bünyesinde, bir de çalışanlarına ek sosyal güvenlik sağlayan munzam sandık bulunmaktadır. Vakıf statüsünde olan bu munzam sandık geçici 20. madde kapsamında değildir³⁷ (Tuncay,1994: 94-96).

D. Gönüllü Kuruluşlar

En genel ifadeyle kar amacı gütmeyen kuruluşlar olarak ifade edilen gönüllü kuruluşların esası, karşılıklı yardım amacıyla bireylerin birarada hareket etmelerine dayanır. Gönüllü kuruluşlar, toplumda varolan kendi-kendine yardım ve resmi olmayan destek kanallarının örgütlenmeye başlamalarıyla ortaya çıkmıştır. Bu kuruluşlar hayırsever duyguların resmi zeminde ifade edilmesini sağlamaktadır.

Kar amacı gütmeyen gönüllü kuruluşlar, genellikle sosyal refah hizmetlerinin yerine getirmek amacıyla kurulmuşlar ve bu alanda önemli

³⁶ Gilbert - Terrell; a.g.e.; p. 6.

³⁷ Can Tuncay; *Sosyal Güvenlik Hukuku Derleri*; İstanbul: Beta Yayınları; 6. Baskı; 1994; ss. 94-96.

işlevler yüklenmişlerdir. 20. yüzyılda ise demokrasinin yayılması ve dünya genelinde en uygun yönetim biçimi olarak demokratik sistemin benimsenmesi, sivil toplumu ve dolayısıyla gönüllü kuruluşları güçlendirmiştir. Öte yandan, 1970’li yılların ortalarından itibaren devletin, verimsizliği nedeniyle, sosyal politika hizmetlerinin üretiminden çekilmesine yönelik neo-liberal eleştiriler, gönüllü kuruluşları daha da önemli hale getirmiştir.

Örneğin, İngiltere’de gönüllü örgütler, 1980 ve 1990’lı yıllarda yapılan kamu yönetim reformları ile sosyal hizmetlerin sağlanmasında önemli aktörler haline gelmişlerdir. Kamu yönetim reformları ile, sosyal politika hizmetlerindeki yetki, kontrol, finansman, sorumluluk ve özel sektörün rolüne ilişkin önemli değişiklikler meydana gelmiş ve kamu yönetim birimlerinin yetki, kontrol, finansman ve sorumluluk alanlarındaki rolleri genellikle azalmıştır.

Öyle ki, İngiltere’de gönüllü kuruluşlar kamu hizmetlerinin ve özellikle de sosyal refah hizmetlerinin üretim ve dağıtımında giderek daha etkin hale gelmişlerdir. Sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasında devlet ve gönüllü kuruluşlar arasında karşılıklı bağımlılık artmış ve gönüllü kuruluşlar, devlet ve yerel yönetimler tarafından finansmanı sağlanmakta olan hizmetlerin halka ulaştırılmasında görev üstlenmişlerdir. Devlet, bazı kamu hizmetlerini gönüllü kuruluşlardan satın almaya başlamıştır³⁸ (Jones,1996: 40).

Yani, devlet veya yerel yönetimler veya diğer kamu yönetimi birimlerinin kamusal hizmetlerin denetim ve finansmanındaki sorumluluğu devam etmekte, gönüllü kuruluşlar ise bu birimler adına üretim ve dağıtım fonksiyonu yerine getirmektedir. Gerçekten, bu ülkede gönüllü kuruluşlar devlet ve yerel yönetimler tarafından desteklenmekte ve kamusal yardımlar ve ücretler bazı kuruluşların gelirlerinin neredeyse tamamını meydana getirmektedir. Bazılarında ise devlet ve yerel yönetimlerin katkısı %30'lara kadar girelebilmektedir³⁹ (Flynn,1996: 60 – 61) Gerçekten, gönüllü sektörün en önemli fon kaynağı devlet ve yerel yönetimler olup, ayrıca, hizmetlerinden yararlananlardan elde edilen gelirler de, bu sektörün ikincil fon kaynağını oluşturmaktadır⁴⁰ (Pinch,1997: 7 – 8).

³⁸ Ray Jones; “Swimming Together”; *Sweet Charity: The Role and Workings of Voluntary Organisations*; (Ed. C. Hanvey - T. Philpot); London: Routledge; 1996; p. 40.

³⁹ Norman Flynn; “A Mixed Blessing? How The Contract Culture Works”; *Sweet Charity: The Role and Workings of Voluntary Organisations*; (Ed. C. Hanvey - T. Philpot); London: Routledge; 1996; pp. 60-61.

⁴⁰ Pinch; a.g.e.; p. 7-8.

E. Özel Sektör

Son yıllarda özel sektör veya piyasaların sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasına katılımı, sosyal politika alanında en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. Günümüz dünyasında rekabete dayalı serbest piyasa sisteminin etkinlik alanı, merkezi devlet kontrolünü temsil eden doğu bloku ülkelerindeki çözülmeye birlikte, genişletmiştir. Diğer taraftan, mal ve hizmetlerin üretilmesi ve topluma sunulmasındaki en başarılı ekonomik yapı, şüphesiz piyasalardır⁴¹ (Gilbert – Terrell,1998: 8).

Sosyal refah hizmetlerinin üretimi ve dağıtılmasında da özel sektör önemli görevler üstlenmiştir. Özel sektör veya piyasalar eğitim, konut, sağlık gibi sosyal refah hizmetlerini sağladığı gibi, çalışanları için özel emeklilik ve sağlık sigortası ile bazı sosyal politikaları doğrudan yerine getirmektedir.

Ancak, sosyal politika ve sosyal refah hizmetlerinin yerine getirilmesini, temel amacı kar etmek olan özel sektöre devretmek mümkün değildir. Çünkü, piyasa koşulları içinde bu hizmetlerin sağlanması halinde, yeterli gelire sahip olmayan yoksul bireyler, bunlardan yararlanamayacaklardır. Ayrıca, piyasalar sakatlık, hastalık ve yaşlılık gibi uzun süreli sosyal sorunların giderilmesinde yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle, devlet çoğunlukla zorunlu sigorta ve sosyal programları sağlama görevini üstlenmektedir⁴² (Pinch,1997: 8). Nitekim, genel olarak, devletin ekonomiye müdahalesinin temel nedeni, başarısızlığı veya yetersizliğinden dolayı piyasanın, optimum düzey ve miktarda üretim yapamayacağı ve toplumda eşitlik ve adaleti sağlayamayacağındandır⁴³ (Walsh, 1995: 3-4).

Görüldüğü gibi, sosyal refah hizmetlerinin sorumluluğunun özel sektöre devredilmesi sözkonusu değildir. Ancak, özel sektörün bu tür hizmetlerin üretimine katılımı tüm dünya ülkelerinde artırılmaya çalışılmakta ve sosyal refah hizmetlerinin üretim ve dağıtımını rekabete açılmaktadır. Gerçekten, 1980'li yıllardan itibaren sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasında özelleştirme politikaları ile özel sektörden yararlanma yöntemleri artmaya başlamıştır. İngiltere başta olmak üzere, birçok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede uygulamaya konulan özelleştirme politikaları ile öncelikle ekonomik nitelikli

⁴¹ Gilbert - Terrell; a.g.e.; p. 8.

⁴² Pinch; a.g.e.; p. 8.

⁴³ Kieron Walsh; *Public Services and Market Mechanisms*; New York: St. Martin's Press; 1995; pp. 3-4.

mal ve hizmetler özelleştirilmiştir. Sosyal refah hizmetlerinde ise özel sektörden yararlanma, hizmetlerin üretim ve dağıtımında sözkonusu olmakta, hizmetin yerine getirme sorumluluğu kamu kesiminde kalmaya devam etmektedir.

Ancak, devlet ve diğer kamu birimleri, yetersiz oldukları yer ve hizmetlerde, vatandaşların lehine olması koşuluyla, gerekli sübvansiyon ve desteklerle özel sektöre yer verebilir ve bunların faaliyetlerini teşvik edebilir⁴⁴ (Çevik, 1998: 117).

Örneğin, özelleştirmenin öncüsü olan İngiltere’de eğitim, sağlık ve konut gibi sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasında özel sektöre yer verilmekte ve bu hizmetlerin sağlanmasında kamu - özel sektör rekabet etmekte, yani hizmetlerin sunumu rekabete açılmaktadır. Ancak, sosyal refah hizmetleri diğer mal ve hizmetler gibi bütünüyle özel sektöre devredilmemekte, hizmetlerin finansman ve yerine getirilme sorumluluğu kamu yönetim birimlerinde kalmaktadır⁴⁵ (Rao,1996: 5).

F. Devlet

Devlet, sosyal politika kurumları içinde şüphesiz en etkili olanıdır. Sosyal Bilimler Ansiklopedisine göre devlet ve devlete ait kurumlar, bir toplumda güç kullanımının kontrolünden, içi ve dış barışın korunması konularında olduğu kadar, çeşitli amaçları gerçekleştirmek amacıyla kaynak hareketlerinin kontrolü ve toplumsal amaçlara yönelik politikaların belirlenmesinde etkilidir. Modern devletin en önemli fonksiyonu ise, refah düzeyini yükseltmek amacıyla kaynak dağılımı fonksiyonudur. Devletin bu alandaki rolü o denli önemli ve büyük olduğu için genellikle modern devlet, prensipte refah devleti olarak tanımlanmaktadır⁴⁶ (Gilbert – Terrell,1998: 11).

Dönemsel açıdan devletin sosyal politikadaki rolü ele alındığında, devletin büyük bir bölgesel ve siyasi yönetim birimi olarak tarım toplumunda gelişmekle birlikte, genellikle sınıflar arası eşitsizliklerin giderilmesi, yani yoksulları korumak için kaynak transferini bu dönemde üstlenmediği görülmektedir. Bu dönemde en dikkat çekici girişim İngiltere’de yapılan Yoksulluk yasalarıdır.

⁴⁴ Hasan H Çevik; “Kamu Hizmetlerinin Üretilmesinde Sosyal Refah Çoğulculuğu”; *Türk İdare Dergisi*; Yıl 70; Sayı 418; Mart 1998; s. 122.

⁴⁵ Nirmala Rao; *Towards Welfare Pluralism*; Aldershot: Dartmouth: 1996; p. 5.

⁴⁶ Gilbert - Terrell; a.g.e.; p. 11.

Devletin sistematik biçimde bu tür faaliyetler üstlenmesi ise endüstri devriminden sonra ortaya çıkmıştır⁴⁷ (Chatterjee, 1996: 9). Endüstri devriminin yol açtığı kitlesel sefalet, devletleri çalışma ilişkileri konusunda önlem almaya itmiş ve devletler çalışma saatlerini düzenlemek, konutların kalitesini geliştirmek ve toplum sağlığını tehdit eden problemleri ortadan kaldırmak için çok sayıda yasal düzenleme yapmak durumunda kalmışlardır. Refah devletinin temellerini oluşturan bu gelişmeler 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk döneminde ortaya çıkmıştır⁴⁸ (Pinch, 1997: 9). Devletin sosyal politikadaki etkinliği ise endüstrileşmiş ülkelerde İkinci Dünya Savaşından sonra sosyal-refah devletinin doğuşu ile birlikte en üst düzeye ulaşmıştır. Bu dönemde devlet, eğitim sağlık, konut, sosyal güvenlik ve kişisel sosyal hizmetler gibi temel sosyal politikaların sağlanmasında birincil kurum haline gelmiştir. Ancak, 1970'li yılların ortalarından itibaren dünya ekonomilerini saran yeni kriz, devleti ekonomik ve sosyal hayattaki rolünü ve dolayısıyla sosyal politika alanındaki etkinliğinin azalmasına sebep olmuştur.

Öte yandan, endüstrileşmiş toplumlarda devletin, sosyal refah hizmetlerinin karşılanmasında başvurulacak son kurum olmasına rağmen, diğer kurumların bu fonksiyonu yeterli düzeyde yerine getirememelerinden dolayı, tek kurum haline dönüştüğü dönemler de olmuştur⁴⁹ (Chatterjee, 1996: 9).

Devlet tarafından sağlanan kamu hizmetleri ise, bazı olumlu ve olumsuz özelliklere sahiptir. Bu hizmetlerin verimsiz ve bürokratik olması negatif, ihtiyaç içindeki tüm bireylere standart bir yaşam düzeyi sağlaması pozitif yönünü oluşturmaktadır. Ayrıca, kamu hizmetleri toplumdaki kaynakların yeniden dağılımını ve eşitliğin geliştirilmesini sağlarlar.

SONUÇ:

Üçüncü bin yıla girilen dünyada, ulusal ve uluslararası gelişme farklılıkları sosyal politikalara olan gereksinimi artırmaktadır. Büyüme ve gelir artışları ile bir yandan bazı ülke ve bölgelerde refah artarken, diğerlerinde gelir dağılımı bozulmakta, işsizlik ve sefalet büyümektedir. 1998 yılı verilerine göre dünyada 1,2 milyar insan bir doların altında, 2,8 milyar insan ise 2 doların

⁴⁷ Chatterjee; a.g.e.; p. 9.

⁴⁸ Pinch; a.g.e.; p. 9.

⁴⁹ Chatterjee; a.g.e.; p. 9.

altında tüketim imkanına sahip bulunmakta⁵⁰ (Ekin, 2000: 78), açlık nedeniyle hergün 24.000 kişi hayatını kaybetmektedir.⁵¹ (www.thehungersite.com) İşsizlik ise, çağın önemli bir sorunu olarak, tüm ülkelerin en önemli problemlerinin başında gelmekte olup, 2000-2002 döneminde işsiz sayısı 20 milyon artarak 180 milyona ulaşmıştır. Üstelik, dünyada, herhangi bir işte çalışmakla birlikte, “çalışan yoksul” veya “günde 1 dolar veya daha azı” ile yaşamak durumunda kalan 550 milyon işçi bulunmaktadır⁵² (ILO, 2003). Yoksulluk ve işsizliğin yanısıra, eğitim, konut sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal hizmetler alanındaki göstergeler de çok farklı değildir.

Bu kısa panoroma, tüm dünya ülkelerinin aktif bir sosyal politika izlemesinin zorunlu olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, 1970’li yılların ortalarında başlayan ve tüm dünya ülkelerine yayılan ekonomik kriz ve durgunluk dönemi hala sürmekte ve devletlerin sosyal politikalara ayıracağı kaynakları sınırlandırmaktadır. Öte yandan Keynesci ekonomik politikaların yerini neo-liberal ekonomi politikalarının alması, sosyal politikaların sağlanmasında en önemli kurum olan devletlerin katılım ve katkısının zayıflamasına yol açmıştır.

Ancak, gerek ulusal ve gerekse uluslararası boyuttaki sosyal sorunların varlığı da bir vakiadır. Bu noktada, devletin dışındaki sosyal politika kurumlarının ve daha da önemlisi toplumun potansiyelini açığa çıkararak politikaların belirlenmesi, sosyal sorunların çözüme kavuşturulmasında oldukça etkili olacaktır.

Diğer bir ifadeyle, sosyal politikaların sorumluluğu, topluma yayılmalıdır. Bu politikaların sağlanmasına başta aile olmak üzere, gönüllü organizasyonlar, dini kurumlar ve özel sektörün en üst düzeyde katılımı sağlanmalıdır. Çünkü, insanlığın ilk dönemlerinden itibaren bu kurumlar, dönem dönem azalmakla birlikte, sosyal refah hizmetlerinin sağlanmasında önemli işlevler yerine getirmişler ve getirmeye devam etmektedirler.

⁵⁰ Nusret Ekin; *Türkiye’de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları*; İstanbul; İTO Yayınları; No: 2000-33; 2000, s. 78.

⁵¹ <http://www.thehungersite.com/cgi-bin/WebObjects/CTDSites>, 03.02.2003

⁵² <http://www.ilo.org/public/english/bureau/inf/pr/20003/1.htm>. New ILO Reports on Global Employment Trends; January 2003.

KAYNAKÇA

- Bruce, Maurice; (1973), *The Rise of the Welfare State: English Social Policy, 1601 - 1971*; London: Cox – Wyman.
- Burden, Tom; (1998), *Social Policy and Welfare: A Clear Guide*; London: Pluto Press.
- Chatterjee, Pranab; (1996), *Approaches to the Welfare State*; Washington D.C.: Nasw Press.
- Çevik, Hasan H.; (1998), "Kamu Hizmetlerinin Üretilmesinde Sosyal Refah Çoğulculuğu"; *Türk İdare Dergisi*; Yıl 70; Sayı 418; Mart 1998.
- Demir, Gülten; (1994), *Devlet - Ekonomi İlişkisinde Dönüşüm*; İstanbul: Beta Yayınları.
- Ekin, Nusret; (1979), *Endüstri İlişkileri*; İstanbul: İktisat Fakültesi Yayını No: 434.,
- Ekin, Nusret; (2000), 'Türkiye'de Yapay İstihdam ve İstihdam Politikaları'; İstanbul; İTO Yayınları; No: 2000-33.
- Flynn, Norman; (1996), "A Mixed Blessing? How The Contract Culture Works"; *Sweet Charity: The Role and Workings of Voluntary Organisations*; (Ed. C. Hanvey - T. Philpot); London: Routledge.
- George, Vic; (1996), "The Future of the Welfare State"; *European Welfare Policy*; (Ed. Vic George - Peter Taylor - Gooby); New York: St. Martin's Press.
- Gilbert, Neil – Terrell, Paul; (1998), *Dimensions of Social Welfare Policy*; Massachusetts: Allyn - Bacon; Fourth Edition.
- Ginsberg, Leon; (1998), *Conservative Social Welfare Policy: A Description and Analysis*; Chicago: Nelson - Hall Press.
- Glennerster, Howard; (1997), *Paying for Welfare Towards 2000*; London: Prentice Hall.
- Grand, Julian Le; (1993), "Paying for or Providing Welfare"; *The Cost of Welfare*; (Ed. Nicholas Deakin - Robert Page); Aldershot: Avebury.
- Güven, Sami; (1995), *Sosyal Politikanın Temelleri*; Bursa: Ezgi Kitapevi.
- Jones, Ray; (1996), "Swimming Together"; *Sweet Charity: The Role and Workings of Voluntary Organisations*; (Ed. C. Hanvey - T. Philpot); London: Routledge.
- Kalmbach, Peter; (1987), "Daha Çok Özel Teşebbüs Daha Az Devlet"; *Bir Başka İktisat*; İkinci Baskı; (Der. Alpaslan Işıklı); İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Koray, Meryem – Topçuoğlu, Alper; (1995), *Sosyal Politika*; Bursa: Ezgi Kitapevi.
- Koray, Meryem; (1992), *Endüstri ilişkileri*; İstanbul: Basisen Eğitim ve Kültür Yay; Yayın No: 22.
- Logue, John– Yates, Jacquelyn; (2001), *The Real World of Employee Ownership*; İthaca-London: Cornell University Press.
- Pierce, Jon L– Candace, A. Furo; (1990), "Employee Ownership: Implications For Management"; *Organizational Dynamics*; Winter 1990.
- Pinch, Steven; (1997), *Worlds of Welfare: Understanding the Changing Geographies of Social Welfare Provision*; London: Routledge Press.

- Prigmore, Charles S.– Atherton, Charles R.; (1986), *Social Welfare Policy: Analysis and Formulation*; Massachusetts: D. C. Heath and Company; Second Edition.
- Rao, Nirmala; (1996), *Towards Welfare Pluralism*; Aldershot: Dartmouth.
- Sears, Alan; (1995), "Before the Welfare State: Public Health and Social Policy"; *Canadian Review Sociology&Anthropology*; Vol. 32; Issue. 2; May 1995.
- Tang, K. L.; (1997), "The Case for the Privatization of Social Welfare: Three Decades of Public Opinion Evidence from Great Britain and The United States"; *Scandinavian Journal of Social Welfare*; Volume 6; No 1; January 1997.
- Taylor-Gooby, Peter; (1994), "Welfare Outside the State"; *British Social Attitudes*; 11 th report.
- Tuncay, Can; (1994), *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri*; İstanbul: Beta Yayınları; 6. Baskı.
- Yalçıntaş, Nevzat; (1998), *Sosyal Siyaset*; İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Yazgan, Turan; (1992), *İktisatçılar İçin Sosyal Güvenlik Ders Notları*; İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Zastrow, Charles; (1993), *Introduction to Social Work and Social Welfare*; California: Brooks - Cole; Fifth Edition.
- Walsh, Kieron; (1995), *Public Services and Market Mechanisms*; New York: St. Martin's Press.
- <http://www.thehungersite.com/cgi-bin/WebObjects/CTDSites>, 03.02.2003.
- <http://www.ilo.org/public/english/bureau/inf/pr/20003/1.htm>. New ILO Reports on Global Employment Trends; January 2003.